

'Straffen met Perspectief'

Keynote lezing **Disa Jironet** tijdens 'Perspectief Waarmaken' van het project 'Strafrecht met Perspectief' op 11 september 2023

Introductie:

Goedemiddag, dames en heren. Ik ben vereerd dat ik jullie vandaag mag toespreken. Ik heb altijd een bijzondere bewondering voor HiiL gehad. Toen ik 20 was had ik een bijbaan bij een instituut dat in hetzelfde gebouw zat als HiiL. Ik wist eigenlijk niet zo goed wat ze deden maar 'innovation in law' klonk als een plek waar ik graag wilde zijn. Soms pakte ik de lift naar die verdieping, gewoon om te kijken of iemand mij spontaan een baan zou aanbieden, maar ik durfde nooit iemand aan te spreken. En nu mag ik vandaag voor jullie openen, en met jullie spreken over een onderwerp dat in de afgelopen 15 jaren alleen maar dichter bij mijn hart is gaan liggen.

Velen van jullie zijn hier direct betrokken geweest bij de ontwikkeling van het programma Strafrecht met Perspectief dat door HiiL en Reos Partners geleid is. *"Hoe zou het strafrecht meer maatschappelijk relevant en betekenisvol kunnen functioneren?"* Met deze vraag hebben jullie je 10 dagen lang bezig gehouden, en ik denk dat voor veel mensen hier, deze vraag een drijfveer is in al hun werk is. Ik weet dat dat voor mij zo is. Ik wil graag beginnen met een verhaal uit de zittingszaal. En hoewel Strafrecht met Perspectief zich vooral richt op VVC, en dit een HIC zaak was, maakt dat voor het verhaal van de dader niet zo veel uit.

Daniel:

Daniel kwam op zitting voor een reeks vrij ernstige gewapende overvallen. Als onderdeel van een groep jongeren had hij meerdere telefoonwinkels beroofd. Op de camerabeelden zagen de rechtbank en ik hoe hij en zijn mededader, allebei gekleed in het zwart met bivakmutsen over hun hoofden getrokken, met uitgestrekte armen hun vuurwapens op het winkelpersoneel richten. We zagen de paniek en het tumult die het bij de mensen in de winkel veroorzaakte terwijl ze hun meegebrachte tassen vulden met buit. We zagen hen weggrijden op een scooter, crossend over het Marktpllein zodat de mensen opzij moesten springen.

Op de zitting voor ons zat een op het eerste gezicht typisch boze, zwarte jonge man. Of ja, een jongen van 16 die veel te jong man was geworden. Tijdens de bespreking van de feiten bekende hij alleen het hoogstnoodzakelijke waar geen ontkomen aan was, en verder hield hij stug zijn kaken op elkaar. Hij keek met weerzin naar de rechtbank en naar mij. Ik vond het moeilijk om hoogte van hem te krijgen, en er was een ding waar ik mij aan ergerde. Tijdens een van de overvallen had een kleine jongen van 13 de deur open gehouden voor Daniël en zijn mededaders. 13 jaar, en met zijn naïeve smoel vol in beeld werd hij als eerste opgepakt. Ik zei tegen Daniël dat ik hem kwalijk nam dat hij op deze manier nog jongere kinderen betrok en zo de cyclus van geweld levend hield. Hij keek mij aan en zei dat de jongen toch ook gewoon zelf kon kiezen wat hij deed. Ik ergerde mij nog meer.

Toen we na een lange ochtend bij de bespreking van zijn persoonlijke omstandigheden kwamen, had ik het idee van de gedragsverandering losgelaten. In mijn hoofd had ik een fikse jeugd detentie bedacht, boven op de maanden dat hij al in voorlopige hechtenis had gezeten. Hij zou dan nog verder van de maatschappij drijven, maar dat was dan maar zo. 'Uit de

maatschappij halen' is immers een strafdoel, en dat vond ik wel passend. Totdat hij begon over Randall.

Randall was een jongerenwerker van een stichting in Amsterdam. Hij kwam uit dezelfde buurt als Daniel en ze kende elkaar al lang. Toen Daniël vertelde dat Randall hem hielp met de muziek die hij maakte, zag ik zijn gezicht verzachten en zijn blik open gaan. Ik voelde mijn hart open gaan en mijn nieuwsgierigheid weer wakker worden. "Wat doet Randall precies, om je te helpen?", vroeg ik? Daniel zei: `Hij neemt ons mee in de natuur. Ik word daar heel rustig van, en ik kan creatiever schrijven. En ik mag nu met de jongere kinderen helpen, om ze mee te nemen." Hij glom een beetje, en ik zei, "Dus voor hen ben je juist een goed voorbeeld?", vroeg ik. Hij keek naar zijn handen en zei, "misschien wel ja." Ineens leek het mij niet zo'n goed idee om deze jongen maanden uit de samenleving te halen.

Het zoeken naar een passende eis ging mij uiteindelijk niet alleen over een balans vinden tussen de strafdoelen – tussen genoegdoening en preventie. Het ging mij ook om recht doen aan het verhaal van Daniel en die de slachtoffers, in al hun complexiteit. Juist het toelaten van die complexiteit kan heel ingewikkeld zijn op zitting, omdat het te rommelig is en niet past in het vaste stramien. Terwijl volgens mij daar juist een belangrijk deel van de waarheid in zit. Achter elke zaak zit ook een menselijk drama. Toen ik mijn eis moest formuleren, vond ik dat heel moeilijk. Er zaten als het ware twee personen voor mij, één jongen waar geen land mee te bezeilen was, en een ander, schuchter, hoopvol, met een droom van een betere toekomst. En ik wist niet wie ik moest bestraffen. Uiteindelijk heb ik, bij grote uitzondering, twee eisen geformuleerd: een langere detentie straf, en een werkstraf met voorwaardelijke detentie en veel hulp. Ik liet de rechtbank kiezen welke jongen ze wilde bestraffen, en ze kozen voor de werkstraf.

Het feit dat ik moest zoeken naar een balans tussen twee uitersten, en zelf moest zoeken naar een manier om ruimte te maken voor het verhaal van Daniël, komt volgens mij door een hele fundamentele keus bij de inrichting van ons rechtssysteem.

Horizontaal vs verticaal

Zoals u wellicht weet werd in 1811 voor het eerst de Code Pénal in Nederland ingevoerd. Dit betekende het begin van een uniform en verticaal rechtssysteem. In een verticaal rechtssysteem wordt de staat als het ware schuldeiser, en wordt het delict gezien als iets wat de samenleving is aangedaan, niet alleen het slachtoffer. Eindelijk kwam er een einde aan eigenrichting, en kwam er rechtsgelijkheid. Het geweldsmonopolie kwam bij de staat te liggen – dat zal vast een verademing zijn geweest... Waar helaas wel minder ruimte voor is in een verticaal systeem, zijn een aantal typisch 'horizontale elementen'. Denk aan schadeloosstelling en herstel tussen dader en slachtoffer. Ook zijn dader en slachtoffer in een horizontaal systeem gelijkwaardige partijen, en is er een noodzaak om te zorgen dat de dader na boetedoening weer opgenomen wordt in de gemeenschap.

Rechtsgelijkheid en het tegengaan van eigenrichting zijn essentiële elementen van een democratische rechtsstaat, en we zouden als samenleving niet kunnen functioneren zonder deze pijlers. Tegelijkertijd brengt de keuze voor een verticaal systeem bepaalde nadelen met zich mee. Met name gaat het mij om de uitsluiting van gestraften, die niet weer opgenomen worden in de gemeenschap. En dan bedoel ik niet de bewuste fysieke uitsluiting van iemand die een gevangenisstraf uitzit. Dat kan op de korte termijn nodig en passend zijn. Het gaat om de schade die detentie met zich meebrengt (verlies van inkomsten, zorg en woning). Het gaat om

de stigmatisering van gestraften. Het gaat om de versteviging van sociaaleconomische achterstanden die ontstaan doordat mensen die al maatschappelijk gemarginaliseerd zijn, vaker in aanraking komen met justitie waardoor zij nog verder van de samenleving af komen te staan, wat weer het risico op recidive verhoogt.

En daarom zijn de dialogen, zoals gehouden in het kader van SmP, zo belangrijk. Hoe kunnen we van deze nadelen afkomen? Ik denk ook dat iedereen die hieraan heeft meegegaan, een meer horizontaal systeem voor staat, zeker als het om lichtere commune strafzaken gaat.

Maar hoe vinden we het evenwicht tussen maatwerk en rechtsgelijkheid? Tussen de belangen van de dader en het slachtoffer? Tussen preventie en afschrikking? In een grote complexe samenleving, waar rechtsgelijkheid ontzettend belangrijk is voor stabiliteit en voor het gezag rechtsstaat, waar er weinig sociale cohesie en controle is om moreel juist gedrag af te dwingen, en waar er grote demografische verschillen zijn tussen burgers, is een verticaal rechtssysteem als uitgangspunt niet gek. Maar zou het mogelijk kunnen zijn om meer horizontale elementen te introduceren, zonder rechtsgelijkheid op te geven? Maw: kunnen we straffen op de manier waarop we dat nu doen, maar harmonie, herstel en gelijkwaardigheid als waarden verkiezen boven uitsluiting?

SmP/horizontale elementen in de zaak van Daniel

Laten we teruggaan naar het verhaal van Daniël. Er zijn zeker vijf principes of ideeën uit Strafrecht met Perspectief die tastbaar werden tijdens de zitting met Daniel.

- De mens centraal: In plaats van alleen de nadruk leggen op het strafbare feit, proberen we ook een open gesprek aan te gaan met de verdachte over wie hij is. Aanvankelijk was die opening er niet bij Daniel, maar toen we een gelijkwaardig gesprek hadden over zijn mentor veranderde dat. Daniel gaf de opening toen hij liet zien wat Randall voor hem betekent. Onze relaties vormen ons, en ruimte maken voor die relaties (niet alleen het delict) scheelt. Door zijn openheid konden wij zijn bestaande relaties benadrukken en daarin investeren.
- Eigen verantwoordelijkheid: Daniël wilde niet alle verantwoordelijkheid op zich nemen in de strafzaak, wat mij ontzettend stoorde. Ik denk ergens dat dat nodig is voor verandering. Tegelijkertijd liet hij ook zien waar hij wél verantwoordelijkheid wilde nemen, zoals met de jongeren waar hij mee kon werken. Dat type verantwoordelijkheid nemen geeft autonomie en de ruimte om positieve keuzes te maken, en daarin probeerde ik hem aan te moedigen.
- Inclusie en verbinding: ik was mij bewust van de uitsluiting die Daniel al had meegemaakt in zijn leven. Door daar erkenning aan te geven en nieuwsgierig te zijn naar zijn unieke beleving ervan ontstond er ook tussen ons een relatie waarbinnen we heel even gelijkwaardig waren. Die verbinding is an sich belangrijk, én ik denk dat het bijdraagt aan meer openheid op de zitting.
- Het belang van herstel: omdat de slachtoffers niet op de zitting waren, was er weinig kans om hier rechtstreeks aan bij te dragen vis à vis de slachtoffers. Wel was er ruimte voor een ander soort herstel: tussen Daniel en zijn gemeenschap. Die was al bezig in zijn werk voor de stichting en zijn muziekoptredens, en konden wij aanmoedigen, door het op te nemen in de voorwaarden.
- De zitting als vindplaats voor herstel. In Misdaad en Mededogen onderzoek ik de zitting als 'de plek waar we onze maatschappelijke pijn brengen' of een ritueel. Zo voelde de

zitting van Daniël ook, als een keerpunt. Wat daarvoor nodig was, was dat wij magistraten gedurende de hele zitting bleven oefenen en ontvankelijk zijn, en niet voortijdig ons oordeel klaar hadden over hem. Dat vergt bescheidenheid van magistraat; hij of zij kent niet de wereld van de ander. En vergt moed, om open te staan voor de pijn van de ander.

Er zijn dus wat mij betreft genoeg kansen om de waardevolle horizontale elementen in de zittingzaal in te brengen, zonder in te hoeven boeten op rechtsgelijkheid. De uitdaging is om te zien hoe we dit niet alleen marginaal kunnen toepassen, maar ook structureel kunnen veranderen om meer ruimte te maken voor daadwerkelijk 'horizontale' praktijken, zoals mediation en herstelrecht. Tegelijkertijd denk ik dat er ook tot de tijd dat het systeem wezenlijk verandert, en zelfs in zaken waar het om ernstige misdrijven gaat, er kansen liggen om het strafrecht meer betekenisvol te maken. Voor een groot deel ligt dat in een doel zien van de zitting, die ruimer is dan de strafoplegging alleen, en in de houding van de professionals die er in werken. Dit zijn kansen die wij allemaal in deze zaal kunnen benutten, als wij het durven.

Afsluiting:

Een paar maanden na de zitting kwam ik Randall de jongerenwerker tegen. Ik vertelde over de zitting, en hoe belangrijk hij daarvoor was geweest, ook al was hij er niet fysiek bij. Hij lichtte op toen ik over Daniël begon en vertelde dat het goed met hem ging. En, in tegenstelling tot de andere leden van de groep, is hij daarna niet meer in aanraking geweest met justitie.